

Cossetània Edicions

Quan la mort venia del cel

Memòria dels bombardejos
sobre Tarragona (1937-1939)

Edició i presentació a cura de
M. Elena Virgili i Montse R. Sans

Lluís
de Salvador i Andrés

MEMÒRIA
del segle XX

Memòria del Segle XX - 15

QUAN LA MORT VENIA DEL CEL

MEMÒRIA DELS BOMBARDEJOS
SOBRE TARRAGONA (1937-1939)

LLUÍS DE SALVADOR I ANDRÉS

EDICIÓ I PRESENTACIÓ A CURA DE
M. ELENA VIRGILI I MONTSE R. SANS

Cossetània
EDICIONS

Aquest llibre ha estat editat amb la col·laboració de:

Primera edició: abril del 2009

© Hereus de Lluís Salvador i Andrés

© M. Elena Virgili i Montse R. Sans

© Cossetània Edicions

Director de la col·lecció:
Josep M. Figueres i Artigues

Membres del consell assessor:
Ramon Alberch, Albert Balcells, Joaquim Ferrer, Antoni Furió,
Eugeni Giral, Jordi Planes i Sebastià Serra

Edita: Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: xxx-xxxx, SA

ISBN: 978-84-9791-423-9

Dipòsit legal: x-xx.xxx-2009

INTRODUCCIÓ

L'any 2006 vam publicar la primera part dels documents que Ramon de Salvador va lliurar a la Biblioteca Hemeroteca Municipal amb el títol *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*. Aleshores ja vam comentar que hi havia un plec de documents referits específicament als bombardejos de què fou víctima la ciutat de Tarragona entre 1937 i 1939. Per la introducció feta pel mateix Lluís de Salvador sabem que l'original d'aquesta memòria —que incloïa plànols, gràfics i potser imatges— es va veure obligat a deixar-lo al comandament militar de la frontera francesa quan es va exiliar. Sortosament, Salvador no els va dir que en tenia una còpia, fet que devia portar-li problemes, perquè comenta en una carta a Josep-P. Virgili Sanromà:

prescindeixo d'altres angoixoses vicissituds per les quals vam passar a causa de la dita memòria, car podria fins i tot escriure'n una novel·la d'aventures.

Vam intentar fer una recerca als arxius francesos per localitzar l'original i poder-lo publicar però no va

donar cap resultat. Així que, finalment, ens hem decidit a publicar els documents tal com ens han arribat. Com en el cas de *Tarragona sota les bombes*, estan en mal estat i, en alguns casos, en manquen fragments, però són un reflex clar del que succeí a la ciutat ara fa 70 anys. Salvador va ser un testimoni d'excepció dels fets i va saber transmetre les seves impressions amb un llenguatge acurat i clar.

Ens animà a publicar la memòria, sense ell saber-ho, el senyor Francesc Ricomà Huguet el dia que va venir a la Biblioteca a consultar els diaris locals del mes de març de 1938. Malauradament, a mitjans de març del 38 ja havia plegat el *Diari de Tarragona*, i el *Llibertat* ja ho havia fet el mes anterior, no podíem servir-los-hi. Però quan ens va comentar el motiu de la seva consulta ens va alegrar poder-li oferir la documentació que ara teniu a les mans. El senyor Ricomà volia informació sobre el bombardeig que va patir la ciutat el 19 de març de 1938. Un dels bombardejos amb més víctimes i danys materials de tota la Guerra Civil. A l'edifici on vivia amb els seus pares, al número 94 bis de la Rambla 14 d'Abril —actual Rambla Nova—, hi va caure una bomba i es va ensorrar. Hi van morir nombrosos veïns de l'immoble, entre ells els seus pares Elvira i Francesc. Vam transcriure tota la informació relativa al bombardeig i la hi vam fer arribar. Aquest fet ens va fer pensar que calia publicar la informació continguda en la memòria, encara que hi hagués llacunes, per les pàgines trencades, i no es pogués llegir en la seva totalitat. Cal recuperar la memòria històrica d'uns fets que, com bé deia Salvador i pretenia amb els seus escrits, havien d'arribar a les generacions futures perquè no es tornessin a produir.

Fins i tot en els casos que les frases no poden ser transcrites completament, ens podem fer una idea del seu significat. Si més no, són un testimoni de primera mà d'uns fets que van marcar la vida de tota una generació i van canviar el curs de la història. És de justícia, doncs, recordar les víctimes, els qui van lluitar per defensar les llibertats i els seus ideals, ja que en molts casos es va córrer una cortina i es van voler oblidar uns fets dramàtics.

La documentació consta de 44 folis escrits a màquina, que titula «Memòria relativa als bombardejaments soferts per la població de Tarragona. Període comprès entre els mesos d'abril 1937 a gener del 1939», i hi fa constar al peu: «Camp de Barcarès. Novembre 1939.» A banda hi ha un full solt escrit en francès, que ell titula «Avant-propos»,¹ on explica que lliura la documentació al Govern francès amb la finalitat de donar a conèixer les barbaritats que s'estaven cometent sobre una ciutat pacífica com Tarragona i d'aconseguir una acció internacional per aturar-les o, si més no, posar-les en coneixement per impedir que aquests fets es tornessin a produir en qualsevol altre lloc del món.

Abans d'iniciar la crònica pròpiament dita fa una introducció amb apreciacions generals al voltant de l'anomenada Guerra Total, amb atacs aeris indiscriminats sobre la població civil que, malauradament, en lloc de ser un exemple del que no havia de tornar a succeir —com Lluís de Salvador pretenia—, van servir d'assaig dels bombardejos sobre les ciutats dels dos bàndols durant la Segona Guerra Mundial.

¹ Volem agrair a Francina Gomis la seva traducció al català.

*Memòria relativa als bombardejos
soferts per la població de Tarragona
en el període de l'abril del 1937
al gener del 1939*

PRÒLEG

La història dels temps a venir, quan no quedarà res de les passions que commocionen actualment la vida a Europa, descriurà el martirologi de Tarragona (Espanya) com un dels casos més característics de la brutallitat totalitària. Ciutat de renom, tant pels seus tresors arqueològics com pel seu tradicional amor a l'ordre i el seu lligam als costums simples i patriarcals, ha merescut, no obstant això, ser el blanc d'una obra sistemàtica de destrucció per part dels països estrangers que han intervingut en la Guerra d'Espanya, sense cap consideració al seu gloriós passat i a la seva condició de ciutat oberta i pacífica.

Les institucions públiques de Tarragona, quan més de la meitat de la ciutat ja està destruïda pels més de cent bombardejos aeris, plenes d'horror davant del destí que ha patit la població civil, expressen la seva inquietud en imaginar el que pot passar a les altres ciutats germanes de la resta del món, en el dia ja pressentit en què la boja ambició dels totalitaris desencadenà la guerra sobreentesa en *Mein Kampf*: guerra que al costat de la d'Espanya no ha estat més que un camp

d'experimentació. És en aquest moment en què les esmentades institucions em van encomanar la missió de fer arribar al Govern francès i, en cas necessari, a la Lliga dels Drets de l'Home, l'informe que havia redactat en la meua qualitat d'historiador de la ciutat de Tarragona; a conseqüència d'aquest acord, acreditat pels documents dels quals adjunto una còpia, tornava a França, fidel a l'esperança que l'exemple mencionat, juntament amb d'altres de similars que haguessin pogut arribar al coneixement del Govern francès, decidiren el començament d'una acció internacional. Una acció que, en previsió de futures guerres, proposaria a tots els països civilitzats del món el deure moral i material de respectar sempre i arreu les ciutats obertes i pacífiques. Especialment aquelles que, oferint un gran interès artístic i arqueològic, pertanyen encara més a la cultura universal que no pas al país on es troben.

Aquest informe, reconstruït avui en dia de manera deficient per raons més endavant especificades, pretenia les finalitats següents:

1a. Preservar, vist el seu interès històric per la cultura futura, una documentació que es considerava preciosa (de molt valor), entre altres motius perquè establia la veritat més estricta sobre aspectes determinats de la intervenció totalitària a Espanya.

2a. Facilitar elements de judici i dades precises i innegables a França i a la cultura universal sobre la destrucció de Tarragona. Tot això per impedir, mitjançant una acció internacional, que altres ciutats de qualsevol altre lloc puguin patir, en un determinat moment, el mateix desgraciat destí.

L'OBJECTIU I EL PRETEXT

El cas és, però, que, si els atacs de la Guerra Total haguessin abastat solament els pretesos objectius, encara sort. El que passava és que els objectius militars més o menys verídics no servien en la immensa majoria dels casos d'altra cosa que de pretext per atacar les poblacions no combatents.

Això és el que passà a Tarragona, com ho veurà demostrat aquell qui ressegueixi les dades d'aquesta memòria. Hom hi podrà, cert, descobrir casos en els quals realment l'aviació semblava que perseguia objectius concrets, tal com la factoria petroliera de la Campsa, els vaixells del port i algun més. Però immediatament salta a la vista el fet que, a desgrat de no haver pogut oposar la ciutat cap element efectiu de defensa activa que impedís als agressors el fàcil assoliment dels seus objectius, aquests objectius no eren assolits a desgrat de les nombrosíssimes incursions que motivaren. Però allò que sí que s'aconseguia a cada nova incursió infal·liblement és produir víctimes o estralls entre la població civil. I si aquesta cosa no, un seguit estat d'alarma, d'angoixosa inquietud, de manca de seguretat nit i

dia. És a dir: el terror amb totes les seves conseqüències morals i materials.

Les víctimes directes de les bombes caigudes lluny dels pretesos objectius militars dels totalitaris no han estat pas gaires, comparades amb la profusió dels atacs i l'enorme quantitat de material bèl·lic gastat. Hi ha, però, unes altres víctimes que no es veuen, que no poden figurar a les estadístiques. Són els milers de ciutadans que han caigut tard o d'hora, no sota els efectes de les explosions de cap bomba, ans víctimes dels efectes desastrosos de l'espantosa vida que han hagut de suportar sota el terror de les constants incursions de l'aviació totalitària.

Cal considerar que en les nits crues de l'hivern, quan les alarmes es produïen, fins aquells que es trobaven malalts al llit amb febres altes corrien espaordits als refugis, exposats a perillosos canvis de temperatura. Es per això que la demografia ha enregistrat a Tarragona durant el període del terror aviatori un crescutíssim nombre de defuncions degudes al fet esmentat. Però àdhuc entre els que han sobreviscut la tragèdia, no poden considerar-se víctimes també de la Guerra Total aquells que n'han resultat amb el sistema nerviós destrossat o amb perturbacions cerebrals, més tard degenerades en casos greus d'alienació mental?

Doncs és això, i no els ponts, els molins fariners, els vaixells carregats de blat o els dipòsits de gasolina, allò que cercava a Tarragona, com a tot arreu, la tàctica infame de la Guerra Total. És dir: el terror totalitari. I és aquesta la conseqüència clara que tot esperit imparcial i just haurà de treure de les dades que segueixen, encara que, aparentment, en molts casos, l'aviació atacant semblés dirigida a altra mena d'objectius.

ÍNDEX

Introducció.....5

*Memòria relativa als bombardejos soferts
per la població de Tarragona en el període
de l'abril del 1937 al gener del 1939*

Pròleg	17
La guerra total	20
L'objectiu i el pretext.....	23
L'ensorrament de les democràcies i l'anorreament, per tant, de tot el món civilitzat	26
Bombardeig del dia 14 d'abril del 1937	33
Bombardeig del dia 17 de juny del 1937	36
Bombardeig del dia 19 de juliol del 1937.....	51
Bombardeig del dia 18 d'agost del 1937	71
Bombardeig del dia 4 de setembre del 1937	76
Primer bombardeig del dia 25 de setembre del 1937	80
Segon bombardeig del dia 25 de setembre del 1937	82

Primer bombardeig del dia 13 d'octubre del 1937	86
Segon bombardeig del dia 13 d'octubre del 1937	88
Bombardeig del dia 15 d'octubre del 1937.....	90
Bombardeig del dia 18 d'octubre del 1937.....	92
Primer bombardeig del dia 22 d'octubre del 1937	94
Segon bombardeig del dia 22 d'octubre del 1937	95
Bombardeig del dia 12 de novembre del 1937....	97
Bombardeig del dia 30 de desembre del 1937 ...	99
Bombardeig del dia 12 de gener del 1938.....	112
Bombardeig del dia 20 de gener del 1938.....	115
Bombardeig del dia 4 de febrer del 1938.....	120
Bombardeig del dia 5 de febrer del 1938.....	124
Bombardeig del dia 18 de febrer del 1938.....	128
Bombardeig del dia 10 de març del 1938	130
Bombardeig del dia 12 de març del 1938	140
Primer bombardeig del dia 14 de març del 1938	142
Segon bombardeig del dia 14 de març del 1938	145
Bombardeig del dia 15 de març del 1938	148
Bombardeig del dia 17 de març del 1938	150
Bombardeig del dia 18 de març del 1938	152
Primer bombardeig del dia 19 de març del 1938	154

Segon bombardeig del dia 19 de març del 1938	157
Bombardeig del dia 20 de març del 1938	164
Bombardeig del dia 26 de març del 1938	167
Bombardeig del dia 28 de març del 1938	169
Bombardeig del dia 29 de març del 1938	171
Bombardeig del dia primer d'abril del 1938	173
Bombardeig del dia 2 d'abril del 1938	175
Bombardeig (frustrat) del dia 13 d'abril del 1938	177
Bombardeig del dia 20 d'abril del 1938	179
Bombardeig del dia 21 d'abril del 1938	181
Bombardeig (frustrat) del dia 22 d'abril del 1938	183
Bombardeig del dia 25 de maig del 1938	185
Bombardeig del dia 26 de maig del 1938	187
Bombardeig del dia 3 de juny del 1938	189
Bombardeig del dia 6 de juny del 1938	198
Bombardeig del dia 16 de juny del 1938	201
Bombardeig del dia 22 de juny del 1938	207
Bombardeig (frustrat) del dia 12 de juliol del 1938	209
Bombardeig [frustrat] del dia 25 de juliol del 1938	212
Primer bombardeig (frustrat) del dia 26 de juliol del 1938	215
Segon bombardeig del dia 26 de juliol del 1938	218

Bombardeig del dia 27 de juliol del 1938.....	230
[Bombardeig]	232
[Bombardeig del dia 30 de juliol del 1938].....	234
[Bombardeig del dia 31 de juliol del 1938].....	237
Primer bombardeig [d'agost del 1938]	239
[Bombardeig del dia 2 d'agost del 1938].....	241
[Bombardeig del dia 3 d'agost del 1938].....	244
Bombardeig [...]	246
[Bombardeig del dia 9 d'octubre del 1938]	248
[Bombardeig del dia 13 d'octubre del 1938] ...	250
[Primer bombardeig del dia 21 d'octubre del 1938]	253
Segon bombardeig del dia 21 d'octubre del 1938	255
[Segon bombardeig del dia 21 d'octubre del 1938] (segona versió del mateix bombardeig)	257
Bombardeig del dia 5 de novembre del 1938....	259
[Bombardeig del dia 5 de novembre del 1938] ..	262
[Bombardeig]	264
Bombardeig del dia 5 de novembre del 1938....	266
Primer bombardeig del dia 6 de novembre del 1938, diumenge	267
[Segon] bombardeig [del dia 6 de] novembre del 1938	268
[Tercer bombardeig del dia 6 de novembre] del 1938	269
[Quart] bombardeig del dia 6 de novembre del 1938	270

Cinquè bombardeig del dia 6 de novembre del 1938	271
Primer bombardeig del dia 7 de novembre del 1938	272
Segon bombardeig del dia 7 de novembre del 1938	273
Tercer bombardeig del dia 7 de novembre del 1938	274
Quart bombardeig del dia 7 de novembre del 1938	275
Bombardeig del dia 30 de desembre del 1938...	276
Bombardeig del dia 3 de gener del 1939.....	278
Primer bombardeig del dia 4 de gener del 1939	279
Segon bombardeig del dia 4 de gener del 1939	280
Bombardeig del dia 5 de gener del 1939, dijous..	282
Bombardeig del dia 6 de gener del 1939.....	283
Bibliografia.....	285
Annex	287